

KUTATÁSI BESZÁMOLÓ

PLINUS MAIOR KÉTEZREDIK ÉVE

DARAB Ágnes*

ME BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Magyarország

© 2024 A szerző

2022. november 25–26-án a berlini Freie Universität nemzetközi workshopra került sor *'Extra–Ordinary Knowledge' – Epistemic Forms of Representation in Roman Nature and Science Writing* címmel.¹ Az esemény szervezője a Deutsche Forschungsgemeinschaft által 2012-ben elindított *'Episteme in Bewegung. Wissenstransfer von der Alten Welt bis in die Frühe Neuzeit'* kutatási program² számos alprojektjének egyike volt, a Teilprojekt *'Die Anekdote als Medium des Wissenstransfers'*.³ A Melanie Möller és Matthias Grandl vezetésével működő alprojekt kutatási programja a latin nyelvű antik irodalom anekdotaként leírható mikronarratíváinak kisebb részben műfajtörténeti, kitüntetetten episztemológiai szempontú vizsgálata: az anekdota mint tudástranszfer. A vizsgálat alapját jelentő szövegekpuszt a római levélirodalom (Cicero, Horatius, Seneca és ifjabb Plinius), a *mirabilia*-irodalom (Valerius Maximus, Gellius) és a szaktudományos próza (Seneca *Naturales quaestiones* és id. Plinius *Naturalis historia*) képezi. Az alprojekt eddigi eredményei egy tanulmánykötetben (*Wissen en miniature. Theorie und Epistemologie der Anekdote*. Harrassowitz Verlag, 2021) és egy monográfiában (M. Grandl: *Ciceroniana. Zur anekdotischen Strategie in Ciceros rhetoriktheoretischen und philosophischen Schriften*. Harrassowitz Verlag, 2022) láttak napvilágot, részeként a főprojekt eredményeit közlő sorozat (*Episteme in Bewegung. Beiträge zu einer transdisziplinären Wissensgeschichte*) ez idáig megjelent harminchárom kötetének, melyeknek java része már online is elérhető Open Access hozzáféréssel.⁴

* Levelező szerző. E-mail: agnes.darab@uni-miskolc.hu

¹ Az esemény leírása és programja itt olvasható:

https://www.sfb-episteme.de/veranstaltungen/Vorschau/2022/b07_extra-ordinary-knowledge.html.

² A projektről lásd: <https://www.sfb-episteme.de/konzept/index.html>.

³ Az alprojektről lásd: <https://www.sfb-episteme.de/teilprojekte/zeigen/B07/index.html>.

⁴ https://www.harrassowitz-verlag.de/reihe_251.ahtml.

A kétnapos workshop meghívott előadóinak közös nevezője kutatásuk tárgyában és vizsgálati módszerükben nevezhető meg. A *Naturalis historia* szövegstruktúráit értelmezték a tudásközvetítés narratív technikái felől. A rész és az egész egymásba játszását az enciklopédia első könyvét kitevő tartalomjegyzék és az azt követő 36 könyvnyi szövegtérben (Anja Wolkenhauer, Tübingen). Rész és egész relációjához a rovarok, vagyis a legkisebb entitás, illetve a végletes méretek felől közelítve, amely az enciklopédiának szinte minden könyvében tematizálódik (Pedro Duarte, Aix-Marseille).

A Plinius-szakirodalomba Trevor Murphy 2004-ben megjelent monográfiája vezette be a „*triumphal geography*” kifejezést, amely a *Naturalis historiában* összegzett ismeretek rendszerezésének egészére érvényesítve is használatba került. Elizabeth Ann Polard 2009-ben megjelent tanulmányában a *Templum Pacis* parkját „*botanical imperialism*”-ként jellemezte. A Plinius-kutatásnak szilárd alapvetése lett, hogy a *Naturalis historiában* összegzett ismeretek határa egybeesik az *Imperium* határaival. Ezt az alapvetést némiképp átírja az a megközelítés, amely a geopolitikai határokon kívül eső, elsősorban a *mirabilia* kategóriájába tartozó és többnyire anekdotaként leírható szövegfajtában közölt ismereteket a tudásközvetítés narratív határátlépéseiként és ezzel a teljességre törekvés elbeszélői technikájaként fogja fel (Matthias Grandl, Berlin). Az anekdotákat illetően az értelmezésnek hasonló irányát képviseli az az olvasásmód, amely a *Naturalis historia* szövegterét behalózó anekdotákban nem zavaró kitéréseket, hanem valódi közléseket lát. Amely a nem antropocentrikus anekdotákban az információhiátus felszámolásának, az antropocentrikus anekdotákban a normaközvetítésnek a funkcióját és narratív megoldását láttatja (Darab Ágnes, Miskolc).

A római szaktudományos prózairodalomból a *Naturales quaestiones* az egyetlen fennmaradt mű, amely Plinius enciklopédiájával párhuzamba állítható. A két szöveg komparatív vizsgálatát a tudásközvetítés technikái felől prezentálta két előadás. Plinius enciklopédiájának Seneca felőli olvasása rávilágíthat Seneca *natura*-leírásának strukturálisan és diszkurzív szempontból egyaránt eltérő, összességében elegánsabb minőségére (Francesca Romana Berno, Róma). Máskor a két szövegben regisztrált, egymásra felelő szóhasználat és narratív technika mutat rá Seneca és Plinius szövegének intertextualitására és az ebben tetten érhető mögöttes jelentések közvetítésére (Gareth Williams, New York). A workshop harmincperces előadásait követő ugyancsak harmincperces, élénk és jó hangulatú diskurzusok valódi inspirációként hatottak az elhangzottak megfontolására és továbbgondolására.

A berlini workshop egyik előadója, Anja Wolkenhauer a vezetője annak a Plinius-projektnek, amely a tübingeni Eberhard Karls Universitát 2019-ben indult *’Andere Ästhetik’* interdiszciplináris projektjének⁵ egyik alprogramjaként működik *’ars et natura: Plinius’ kunstreflexive Mikronarrative im Kontext der Naturalis Historia’* címmel.⁶ A kutatás alapvetése, hogy a *Naturalis historia* a művészetekre a természetismeret szerves részeként tekint, amellyel a művészettörténeti mikronarratívák – kitüntetetten az anekdoták – olyan diskurzusba lépnek, melynek esztétikai tétje van.

Ugyancsak a *Naturalis historia* művészettörténeti könyveit (NH 34., 36. és a 33. és a 37. könyv tematikus részeit) értelmezi újra a pisai Scuola Normale Superiore *’Oltre Plinio’*

⁵ A projekt honlapja:

<https://uni-tuebingen.de/forschung/forschungsschwerpunkte/sonderforschungsbereiche/sfb-andere-aesthetik/>.

⁶ Az alprojekt honlapja: <https://uni-tuebingen.de/de/160768>.

projektje Gianfranco Adornato és Eva Falaschi vezetésével – utóbbi részt vesz a tübingeni kutatásban is. A projekt, amely nemcsak informatív és mindig naprakész, hanem esztétikai élményt is kínáló pazar honlappal rendelkezik,⁷ a *Naturalis historia* szövegében – a tübingeni kutatókhoz hasonlóan – nem a kompiláció nyomait keresi, hanem az integráció eredményeként létrejött szöveg egészéhez közelít multidiszciplináris módszerrel. Plinius enciklopédiájának művészettörténeti részeit történeti, irodalmi és kulturális kontextusban értelmezi újra, kitüntetett figyelemmel a terminológiára, a mesterek és műalkotások alkotta kánon kérdéseire, a művészetek történetére, valamint Plinius művének meghatározó szerepére a humanista művészportré megalkotásában. A tübingeni és különösen a pisai kutatók nemcsak önálló, hanem együttműködésben szervezett konferenciák és workshopok sorozatával, valamint azok anyagának kötetekben publikálásával büszkélkedhetnek.

Plinius Maior Kr. u. 23-ban született a Comói-tó közelében, azon a területen, ahol a XIX. század óta a Villa Vigoni épületei és több hektárnyi parkja található. A Villa 1986 óta az európai párbeszéd német–olasz központjaként működik, teret adva tudományos konferenciáknak, workshopoknak és kulturális rendezvényeknek, amelyek az európai dialógus jegyében szerveződnek. A tübingeni és a pisai projektvezetők, Anja Wolkenhauer és Gianfranco Adornato a Plinius-filológiában komoly névnek számító Sorbonne-i Valérie Naasszal együtt háromoldalú projektet hoztak létre Plinius Maior születésének kétezredik évfordulója méltó megünneplésére. A *'Plinio il Vecchio, la natura e noi: trasmettere, preservare, ammirare'* főcímű projekt⁸ 2023–2025 között évente egy-egy háromnapos konferenciát szervez a Villa Vigoniban. A szervezők ambíciója abban összegezhető, hogy alkalmat kívánnak teremteni a kortárs Plinius-filológia szereplőinek a személyes találkozásra és a multidiszciplináris diskurzusra egy olyan műről, amely mindmáig Európa tudományosságának egyik alapköve. A projektnek öt-öt állandó tagja van Németországból és Franciaországból, hat Itáliából. Az előadások és diskussziók német, francia és olasz nyelven tarthatók, azzal a deklarált céllal, hogy ezek a nyelvek használatban maradjanak a tudomány nyelveként is.

Mindhárom konferenciának van egy-egy kitüntetett szempontja, amely köré szerveződnek az előadások, és amely az aktuális konferencia címeiként is megjelenik: 2023-ban *Trasmettere la natura: una Storia Naturale*; 2024-ben *Preservare la natura: sfruttamento, conservazione e distruzione*; 2025-ben *Ammirare la natura: Natura e ars*. Mindhárom konferencia első napján egyetlen plenáris előadás hangzik el a téma kutatásában már ismertté vált, ezért meghívott külső előadótól, amelyet hosszú diskusszió követ. 2023-ban a plenáris előadást Darab Ágnes (Miskolci Egyetem) tartotta, 2024 vendégelőadója Aude Doody (University College Dublin) lesz, 2025-ben Verity Platt (Cornell University, New York).

Az első konferenciára tehát 2023. március 13–15. között került sor.⁹ A három nap folyamán elhangzott tizenhat előadás súlypontjai jól kirajzolódnak. Feltűnően nagy figyelmet kapott a *Naturalis historia* praefatiója. A plenáris előadás a *lettera prefatoriának* azokat a közléseit értelmezte, amelyek a *Naturalis historia* műfajára, tárgyára, célközönségére és beszédmódjára vonatkozó állításokat fogalmaznak meg, majd a tapasztalatokból vezette le a *Naturalis historia* műfajának és a tudásközvetítés alkalmazott technikáinak egymást meghatározó sajátosságait

⁷ <http://www.oltreplinio.it/the-project/>.

⁸ A projekt honlapjának elérhetősége: <http://www.oltreplinio.it/plinio-il-vecchio-la-natura-e-noi-trasmettere-preservare-ammirare/>.

⁹ A konferencia leírása és programja: <http://www.oltreplinio.it/trasmettere-la-natura-una-storia-naturale/>.

(Darab Ágnes, Miskolc). A praefatio szóhasználatának ambiguus vagy éppen ellentmondásos voltát több előadó is elemezte. Így a mű szerzői minősítéseként szereplő *noviciium* jelző és az indexek végén sorakozó 'felhasznált irodalom' közötti ellentmondást (Anja Wolkenhauer, Tübingen). A *natura* megnevezéseként használt *mater–noverca–dea* metaforák látszólagos ellentmondásosságát és annak kontextusfüggő feloldhatóságát (Stefania Cecere, Tübingen). Az ajánlást megnevező *dedicavi* egyszerre profán és szakrális szemiotikáját, amellyel Plinius a *natura* leírását nemcsak Titusnak ajánlja, hanem belehelyezi Rómának a *Naturalis historia* szövegterében többször is istenített, szakrális terébe (Pietro Li Causi, Palermo–Róma).

Több előadás is a *Naturalis historia* értelmezésének – mondhatni – a jól bejáratott útját követte: a természet egy-egy anyagának vagy teremtményének a leírását/jellemzését tartalmazó valamennyi szöveghely összegyűjtése és rendszerezése képezte az alapját a kontextualizálásnak, amely rámutatott a közléseken túlmutató „ismeretre”, a leírásokból felfejthető társadalmi, filozófiai, etikai és tudománytörténeti összefüggésekre. Így a Pliniustól 'az élet legjobb és legrosszabb eszközeként' aposztrofált vas leírásainak etikai implikációira (Gianfranco Adornato, Pisa). A 33. könyvben az ezüst értékét csak követő, más *locusok* szerint a legértékesebb fémként leírt arany ingadozó minősítésének a kontextusfüggő voltára (Marietta Horster, Mainz). A *Naturalis historia* kiemelkedő művészettörténeti pozíciójára – nem a festészet, hanem a festékfélék leggazdagabb antik leírásának köszönhetően (Antonella Coralini, Bologna). A *Naturalis historia* szőlészetről és borászatról szóló fejezeteinek a gazdasági, etikai és kulturális aspektusaira és azok jelentőségére a római kulturális identitás megképzésében (Eva Falaschi, Pisa). Arra a feszültségre, amely elkerülhetetlenül kialakul – például egy gyógyhatású növény, az aristolochia ismertetésében – a pliniusi leírásokban jelen lévő szakmai forrásokra, kevésbé racionális közlésekre és a saját tapasztalatra hivatkozások keveréke és a tudásközvetítés projektje között (Valérie Bonet, Aix-Marseille).

Az előadások jelentős része a legtágabban értelmezett *natura*-fogalomba tartozó ismeretek közvetítésének a pliniusi módozataira fókuszált, ezzel a leginkább igazodva a konferencia '*trasmettere la natura*' formulával megnevezett szempontjához. Milyen stratégiákkal közvetíti és egyben szemlélteti Plinius a *natura* sokféleségét (Eva Noller, Basel). Plinius a természet életét beszéli el – milyen szerepet játszanak ebben, avagy hogyan módosítják ezt az anekdoták (Bardo Maria Gauly, Eichstätt–Ingolstadt). A *natura* nemcsak sokféle, de gyakran ambiguus vagy éppen ellentmondásos. Kérdés, hogy a *Naturalis historia* természetképe vagy maga a *natura* ambiguus, amely egyaránt leírható – például a 2. könyv alapján – a *finitus–infinitus*, avagy a *certus–incertus* kettősségében (Pedro Duarte, Aix-Marseille). Hogyan értelmezhető a *natura* utánzásának elvárása – mind morálfilozófiai, mind esztétikai értelemben – az enciklopédiában kitüntetett témaként jelen lévő *avaritia* és *luxuria* (Renaud Robert, Bordeaux), avagy *modus* és *mirabilia* ellentmondásossága felől (Valérie Naas, Párizs). Végül, hogyan változott maga a *Naturalis historia* mint az antikvitás utáni századok tudásközvetítő forrása a Karoling-kori kéziratos hagyományozás folyamatában (Elisa Lonati, Paris–Aubervilliers).

Az előadók bárholonnan és bármilyen módon közelítettek az enciklopédia szövegéhez, ambíciójuk nem a rész, hanem az egész megértése volt. Az előadások folyamán egy mintázat rajzolódott ki, amelyet az ismeretközlésnek a *Naturalis historiában* fellelhető retorikai és narratív technikái rajzolnak meg. Az ismertetett projektek kiadványainak, valamint a berlini workshop és a comói konferencia előadásainak tapasztalatával kijelenthető, hogy a Plinius-filológia XXI. századi, korszerű úton halad. Ma már nem azért olvassuk a *Naturalis historiát*, hogy egy-egy adatot felkutassunk benne a „mit tudtak erről az ókoriak” kíváncsiságával. Nem

azért olvassuk, hogy a fellelt információt szembesítsük a tudomány mai ismeretével. És még csak azért sem olvassuk, hogy belőle feltárjuk és rekonstruáljuk az egyes könyvek tartalomjegyzékének végén feltüntetett, azonban számunkra javarészt elveszett forrásszövegeket. Ezek a kérdések korántsem érdektelenek, azonban a Plinius-filológiának a XIX–XX. században domináns vizsgálati módszerei, a tudománytörténeti megközelítés és a *Quellenforschung* lényegében elvégezte és feltárta mindazt, ami e téren lehetséges. A kortárs Plinius-filológia – aligha függetlenül a modern irodalomtudományos olvasási módok elvárásaitól – a befogadói olvasatot állítja előtérbe. Nem azt kutatja, hogy Plinius milyen forrásokból és mit jegyzett fel, hanem azt, hogy milyen módon hozta létre a maga szövegét: a praefatio szerint 100 írónak mintegy 2000 kötetéből vett 20 000 említésre méltó adatát hogyan strukturálta, milyen elbeszélői technikákkal közvetítette, egészítette ki, és egyszersmind formálta át, amelyek eredményeként a *Naturalis historiára* a természetről való római diskurzusként tekinthetünk. (Ennek legfrissebb eredménye: V. Naas: *Anecdotes artistiques chez Pline L'Ancien. La constitution d'un discours romain sur l'art*. Paris, Sorbonne Université Press, 2023.)

A Plinius-filológia az elmúlt 20–25 évben a virágkorát éli, amely a közelmúlt eseményeit látva, mit sem veszít vitalitásából. Ezt az elevenséget bizonyára erősíteni fogja Plinius Maior születésének bimillenniuma, amely újabb alkalmakat teremtett és teremt az együtt gondolkodásra a pliniusi hagyatékról. 2023. október 27–29. között a New York Állambeli Binghamton University rendezett nemzetközi konferenciát *Pliny the Elder and Traditions of Natural Histories* címmel. A Centre for Classical Studies of the School of Arts and Humanities of the University of Lisbon és a római Sapienza Università közös szervezésében került sor 2023. október 19–20. között Lisszabonban és november 9–10. között Rómában a *Pliny the Elder: Medicine, Magic, and Religion* gigakonferenciára.

A fentebb ismertetett, már évtizedes múltra visszatekintő és még folyamatban lévő, nagy-szabású projektek, valamint az itt nem taglalt, szemléletében és metodológiájában látványosan megújult Plinius-szakirodalom ismeretében azonban nyilvánvaló, hogy a *Naturalis historiának* nincs szüksége jeles ünnepre ahhoz, hogy a világ figyelmét újból és újból magára vonja. Plinius Maior teljesítménye az, amely a művét megkerülhetetlenné teszi. Ma, amikor az ismeretek szinte korlátlan áramlása áttekinthetetlen mennyiségű információhoz enged hozzáférést, nem meglepő, hogy a tudomány megújult érdeklődéssel fordul Plinius enciklopédiájához. Egy műhöz, amely a paradigmája lett annak, hogyan lehet mindazt az ismeretet, amit a megelőző évszázadok felhalmoztak, feltárni, regisztrálni, szelektálni, rendszerbe foglalni és átadni, mégpedig úgy – narratív módon is –, hogy ne élettelen adathalmaz, hanem egy világképet – a világról alkotott saját képünket – közvetítő, egyúttal azt formáló munka legyen.

Open Access. A cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje és az esetlegesen végrehajtott módosítások feltüntetésre kerülnek. (SID_1)

